

Existuje ekologická etika?

Holmes Rolston III.

Colorado State University

Jedna reprezentativní antologie o životním prostředí nese zarážející název *Ekologické svědomí*.¹ Jeho podivnost nespočívá ani v podstatném jménu, ani v nyní už běžném přívlastku, ale v jejich vzájemném fungování. Nemáme žádné potíže s křesťanskou nebo s humanistickou etikou, ale podstatné jméno s morálním významem obvykle nepřibírá vědecké adjektivum: svědomí nebývá biologické nebo geologické. V proslulém přehledu *Podvratné vědy*,² v němž ekologie proniká do našich základních morálních závazků, nazval Paul Sears jeden svůj esej „Ustálený stav: Fyzikální zákony a morální volba“. Abychom pochopili, jak eticky i vědecky zvláštní je toto spojení, nahradme homeostázu gravitací nebo entropií.

Pocit něčeho nepatřičného se rozplyne, i když morální naléhavost zůstane, pokud se environmentální etika ukáže být pouze etikou – utilitářskou, hédonistickou či jakoukoli jinou – *uplatněnou na* životní prostředí, etikou, která nás má k tomu, abychom si ho uvědomovali, etikou o životním prostředí poučenou, ale nikoli v zásadě formovanou nebo reformovanou ekologicky. Taková etika by se podobala medicínské etice, která se uplatňuje v lékařské vědě, ale není z ní odvozena. Ale někdy se v nás vzbuzují naděje na něco více, na odvozenou

etiku, v níž bude etické postoje, a potažmo jakousi obrozenou naturalistickou etiku, utvářet (ne-li dokonce podryvat) nejnovější biověda. „Musíme si uvědomit, že příroda obsahuje vnitřní hodnotový systém,“ píše Ian McHarg.³ Sborník časopisu *Daedalus* věnovaný tomuto tématu je uveden stejným přesvědčením: Environmentální věda „je budováním struktury pojmů a přírodních zákonů, která umožní člověku porozumět svému místu v přírodě. Takové porozumění musí být jediným základem morálních hodnot, které povedou každou lidskou generaci při plnění její správcovské role na zemi. Ústřední vědou v této snaze je ekologie – věda o interakcích mezi živoucími bytostmi a jejich prostředím.“⁴ Za okamžik tedy přistoupíme ke zkoumání tvrzení, že podstatu ekologie a její konečný cíl tvoří „Rovnováha přírody: Základ hodnot“. Jaký typ spojitosti tedy vlastně existuje mezi vědou a morálkou?

Hranice mezi vědou a etikou je ostrá, pokud akceptujeme pár běžných (i když nikoli neproblematických) filosofických kategorií: rozdíl mezi deskriptivními a preskriptivními zákony. První, v indikativu, vyznačují oblast vědy a historie. Druhé, obsahující vždy nějaký imperativ, vyznačují oblast etiky. Cesta od jedněch k druhým, je-li vůbec nějaká, je snad nejméně poddajným problémem morální filosofie, a kdo se jí pokusí projít, bývá obviněn z naturalistického omylu. Žádný soubor faktických výroků sám o sobě nenese žádné hodnotící tvrzení, pokud ovšem k němu nedodáme nějaké hodnotící premisy.

Pečlivou analýzou tohoto hodnocení znovu vyjde na světlo, že etika se vyděluje z vědy. Uplatněme tuto logiku na ekologickou etiku. Věda o životním prostředí popisuje, jak tomu je. Etika předpisuje, jak by tomu být mělo. Ale co environmentální etika? Jestliže naše kategorie platí, snad vše jen uvedeme ve zmatek. Ale možná tu máme paradox, který osvětlí spojení mezi fakty a hodnotami.

Hledáme etiku jako reprezentativního mluvčího ekologické morálky, která by nebyla zaměřená jednostranně. Ale rozmanité typy představ mohou být, jak se domníváme, zařazeny do dvou tříd podle dvou koncepcí, jež se nabízejí jako morální zdroje. (A) V těch, o nichž uslyšíme nejdříve, hraje nejdůležitější nebo zásadní roli spojení homeostáze s morálkou. Tyto představy vyúsťují v etický systém, který je ekologický až sekundárně. (B) Kromě toho zde máme něco, co výše uvedený systém přesahuje, přičemž ho nemusí nutně popírat, totiž objev morálního „mělo by“, jež je bytostně obsažen v rozpoznání holistického charakteru ekosystému, což nakonec vede k ustavení etiky, která je ekologická primárně.

Ale nejprve uvažme jednu analogii. Když se nám radí, abychom se řídili zákony zdraví, analyzujeme příkaz. Zákony zdraví nespádají do oblasti morálky a působí na nás nevyhnutelně. Ale jakkoli jsme jimi omezeni, máme určitou volbu: využít je pro naše zdraví, nebo je opomíjet („porušovat je“), a naše zdraví tak poškozovat. Jako antecedent k zákonům

zdraví se objevuje morální „mělo by“ v nějaké takové podobě jako „Neměl bys poškozovat sám sebe“. Podobně zákony psychologie, ekonomie, historie, sociálních věd a vlastně všech aplikovaných věd popisují, jak tomu je (bylo, může být); ale v konfrontaci s lidským činitelem předpisují, co tento činitel musí dělat, chce-li dosáhnout žádoucího cíle. Připouštějí nějaké technické „mělo by“ vztahující se k nějaké klauzuli „jestliže“ v činitelově volbě. Potud jsou mimo morálku; morálními se stávají, jen když nějaký morální princip váže činitele k nějakému cíli. To je zase prostřednictvím přírodního zákona přeneseno na nějaké bezprostřední morální „mělo by“. Vyznačme si to následovně:

Technické „mělo by“

Neměl bys porušovat zákony zdraví

Přírodní zákon

protože zákony zdraví popisují zdraví prospěšné podmínky

Antecedent v podobě volby „jestliže“

jestliže nechceš sám sebe poškozovat

Bezprostřední morální „mělo by“

Neměl bys porušovat zákony zdraví

Přírodní zákon

protože zákony zdraví popisují zdraví prospěšné podmínky

Antecedent v podobě morálního „mělo by“

a neměl bys sám sebe poškozovat

Připusťme na okamžik, že (vypuštíme-li základní úvahy) obezřetnost je morální ctnost. Jak dalece lze ekologickou etiku transponovat do nějakého analogického formátu?

A

Snad nejdůležitějším zákonem ekologické teorie je zákon homeostáze. Materiálně je náš planetární ekosystém v zásadě uzavřený a život prochází proměnami recyklací. Energeticky je tento systém otevřený, s vyváženým vstupem a výstupem sluneční energie a koloběhem v energetických subsystémech hromadění a disipace. Homeostáze, měli bychom zdůraznit, je zároveň naplnění a tendence. Systémy se recyklují a existuje v nich energetická rovnováha; nicméně tyto systémy nejsou statické, ale dynamické, protože síly, které vytvářejí ekvilibrium, jsou v toku, směřují k rovnováze, ale mění ji, aby se dostaly ke slovu síly opačné. Tento neustálý pohyb, směřující k rovnováze a zase se od ní odklánějící, je hybnou silou evolučního procesu.

1. Jak tyto skutečnosti přeložit do jazyka morálky? Uvažme nejprve opatrný překlad. Paul Sears v eseji „Ustálený stav: Fyzikální zákony a morální volba“ napsal: „Lidé se budou pravděpodobně vždy lišit v názoru na to, co tvoří dobrý život. Nemusí se však lišit, pokud jde o to, co je nutné k dlouhodobému přežití člověka na Zemi. Předpokládáme-li, že právě toto přežití je naším přáním, jsou podmínky dosti jasné. Jako živoucí bytosti musíme být ve shodě s životním prostředím

kolem nás, učit se vystačit se štědrým rozpočtem, který máme k dispozici, podporovat spíše než narušovat velké cykly přírody – koloběh vody, tok energie a materiální transformace – , které umožňují samotný život. Jakožto fyzikálního cíle se musíme snažit dosáhnout toho, co jsem nazval ustálený stav.“⁵ Název článku naznačuje, že se jedná o morální „musíme“. Abychom zhodnotili tuto argumentaci, začněme následovně:

Technické „mělo by“

Měl bys recyklovat

Přírodní zákon

protože ekosystém podporující život recykluje, nebo zaniká

Antecedent v podobě volby „jestliže“

jestliže chceš zachovávat lidský život

Když nahradíme volbu „jestliže“ antecedentem v podobě morálního „mělo by“, proměníme technické „mělo by“ v bezprostřední morální „mělo by“. Takže „musíme“ ve výše uvedené citaci je původně jednou z fyzikálních nutností popisujících naše omezení ekologickým zákonem, ale následně, když je tento zákon spojen s život podporujícím „mělo by“, se stává jednou z morálních povinností.

Bezprostřední „mělo by“

Měl bys recyklovat

Přírodní zákon

protože ekosystém podporující život recykluje nebo zaniká

Antecedent v podobě morálního „mělo by“

a měl bys zachovávat lidský život

Tento antecedent „měl bys“ Sears dosti správně pokládá za společný mnoha, ne-li všem našim morálním systémům.

Všimněme si smyslu, v němž můžeme porušovat ekologický zákon. Ve střídajících se podmínkách stability a nestability na nás chtě nechtě působí homeostatické zákony, ale v rámci nutné podřízenosti máme určité volby, z nichž některé představují poučenou podřízenost. Porušovat ekologický zákon tedy znamená nedbat jeho důsledků s ohledem na antecedent morálního „mělo by“.

Potud je ekologická morálka formována životním prostředím, je mu přizpůsobena, ale není to ještě etika, v níž by environmentální věda ovlivňovala její principy. Ekologickému vkladu zde předchází klasický etický princip „podporování lidského života“, který, ekologicky poučený, lépe rozumí koloběhům života, ať už jde o homeostázu, DDT nebo stroncium 90. Hodnoty nemají (nemusí mít) místo ve světě, ale mohou být do něj vloženy, pokud člověk se světem hospodaří obezřetně.

2. V roce 1968 vyvolala velkou pozornost přednáška „Tragédie obecních pastvin“, s níž vystoupil Garrett Hardin v Americké společnosti pro podporu vědy. Hardinova argumentace, která se dnes rozrostla do knižní podoby se zasazuje o ekologicky založené „zásadní rozšíření morálky“.⁶ Přestože se složitě rozvětluje a zaslouhuje si podrobnou

analýzu, její základní etika je prostá, vystavěná na modelu vesnických obecních pastvin. Obecní pastviny, využívané vesničany k pasení dobytka, se blíží k mezím své úživnosti. Každý vesničan, který nezvyšuje počet svých hospodářských zvířat, bude na trhu v nevýhodě. A tak každý sleduje svůj vlastní zájem a rozšiřuje své stádo; obecné pastviny jsou tak odsouzeny k zániku. Implikace této nastávající modelové tragédie rozšířené do měřítka planety, chápané jako homeostatický systém s omezenými zdroji, jsou zřejmé. (Vhodnost této extrapolace je diskutabilní, ale na tomto místě nás nemusí zajímat.) Předpisem ekologické morálky je „vzájemné donucení, na němž se vzájemně shodneme“, v němž omezíme svobodu růst, abychom stabilizovali ekosystém k vzájemnému prospěchu všech.

Vydestilovat z tohoto příkladu etiku není obtížné. Začneme stejně jako předtím ekologickým zákonem, který nabízí morálně přeložitelné volby jen s dodatečným závazkem podporovat život.

Technické „mělo by“

Měli bychom stabilizovat ekosystém prostřednictvím vzájemně vnuceného limitu růstu

Přírodní zákon

protože život podporující ekosystém se buď stabilizuje v konečné úživné kapacitě, nebo je zničen

Antecedent v podobě volby „jestliže“

jestliže si vzájemně přejeme zachovávat lidský život

Bezprostřední morální „mělo by“

Měli bychom stabilizovat ekosystém prostřednictvím vzájemně vnučeného limitu růstu

Přírodní zákon

protože život podporující ekosystém se buď stabilizuje v konečné úživné kapacitě, nebo je zničen

Antecedent v podobě morálního „mělo by“

Měli bychom vzájemně zachovávat lidský život

Aby objasnil problém vzájemného zachovávání, používá Hardin v zásadě hobbesovské schéma. Každý člověk je nějaké ego stojící proti společenství a jednající ve svém vlastním zájmu. Ale aby zbrzdil rozrůstání stád svých sousedů, přistupuje na kompromis a uzavírá společenskou smlouvu, v níž sice jedná stále ve vlastním zájmu, ale už poučeně – omezuje svou vlastní svobodu růst výměnou za omezení nadužívané svobody svých konkurentů. Výsledkem je překvapivě atomizovaná a antropocentrická společnost, připomínající postdarwinovský biologický model, který postrádá místo pro roli vzájemné závislosti a symbiotické spolupráce, která je v současné ekologii tak významná. V každém případě je dosti zřejmé, že Hardinova environmentální etika je pouze klasickou etikou aplikovanou na matici ekologických omezení.

Typickým konkrétním příkladem takovéto ekologické morálky je morálka vytvářená populačním tlakem, jak to vidíme mimo jiné v analýze Paula Ehrlicha v knize *Populační bomba*. Je to etika nedostatku, ale morálka byla už ve svých počátcích pojímána jako reakce na nedostatek.

3. Přejděme nyní k odvážnějšímu převodu homeostáze do morálních předpisů, jak ho nacházíme u Thomase B. Colwella, Jr. „Rovnováha přírody poskytuje objektivní normativní model, který lze využít jako základ lidských hodnot. (...) Rovnováha přírody neslouží ani jako zdroj všech našich hodnot. Je jediným *základem* jakýchkoli jiných hodnot, které můžeme rozvíjet. Ale tyto jiné hodnoty s ní musí být konzistentní. Rovnováha přírody je jinými slovy určitou nejvyšší hodnotou. (...) Je to *přirozená* norma, nikoli produkt lidské konvence nebo nadpřirozené autority. Ve skutečnosti říká člověku: 'Alespoň o toto se musíš postarat, alespoň za toto musíš nést odpovědnost.' (...) Lidské hodnoty jsou založeny v objektivně vymezitelných ekologických vztazích s přírodou. Cíle, které si stanovíme, musí být kompatibilní s ekosystémy přírody.“⁷

Morálka a homeostáze se zde nepochybně mísí, ale není jasné, jaký je jejich vzájemný vztah a jak je můžeme oddělit. Mnohé je znejasněno významy výrazů „základ lidských hodnot“, „nejvyšší hodnota“, směřováním morálního a fyzického „muset“ a ztotožňováním morální normy s přírodním limitem. Vyznačme si nejprve čistě technické „mělo by“, následně antecedent v podobě morálního „mělo by“, které se pak může proměnit v bezprostřední morální „mělo by“.

Technické „mělo by“

Měl bys recyklovat

Přírodní zákon

protože ekosystém podporující život recykluje, nebo zaniká

Antecedent v podobě volby „jestliže“

jestliže chceš zachovávat základ lidských hodnot

Bezprostřední „mělo by“

Měl bys recyklovat

Přírodní zákon

protože ekosystém podporující život recykluje nebo zaniká

Antecedent v podobě morálního „mělo by“

a měl bys zachovávat základ lidských hodnot

Nejjednodušeji lze Colwella, navzdory jeho přepjaté terminologii, vyložit tak, že „základ lidských hodnot“ znamená jen limitní podmínky, samy o sobě hodnotově nezátížené, v jejichž rámci se mají hodnoty utvářet. Homeostáze není „nejvyšší hodnota“, ale jen předpoklad hodnotově orientovaného úsilí, pro hodnoty sice nutný, ale nikoli dostatečný. Ale pak je zavádějící tvrdit, že „lidské hodnoty mají kořeny v ekologických vztazích“. Protože homeostáze, podobně jako vzácné zdroje, nebo střídání ročních období, nebo půdní charakteristiky, nebo zákon zachování hmoty-energie, je přirozeně danou scénou, na níž se odehrává hodnotové drama.

Jestliže se ve snaze moudře hospodařit se svými financemi zeptám, „Jak bych měl utrácet své peníze?“, a vy mi poradíte, „Měl bys mít vyrovnaný rozpočet“, bude tato rada poměrně rozumná, ale bude to přece jen pouhá příprava k seriózní diskusi o ekonomických hodnotách. Vyrovnaný rozpočet je nutnou, ale nikoli dostatečnou podmínkou hodnoty,

je základem hodnoty jen v tom smyslu, že ji umožňuje, nikoli ve smyslu základním; určitě není tím, co bychom normálně nazvali nejvyšší hodnotou. Je samozřejmě pravda, že prostředky k nějakému cíli mohou, v kontextech zoufalství a naléhavé potřeby, vystupovat v krátkodobém hledisku jako nejvyšší hodnoty. Vzduch, potraviny, voda, zdraví – pokud strádáme jejich nedostatkem, vstupují najednou do pole našich zájmů. Nazýváme je nejvyššími hodnotami, chceme-li, ale jejich nadřazenost je jen instrumentální, nikoli bytostná. Pokládali bychom za nezralého člověka, jehož základním cílem by bylo jen dýchat, jíst, pít a být zdravý – pouze to a nic více. A stejně tak bychom pokládali nějakou společnost, jejímž nejvyšším cílem by bylo jen recyklovat, za stagnující. Říci, že rovnováha přírody je základem lidských hodnot, neznamena, že lze z ekologie vyvodit nějakou etiku, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale jen uznat nezbytné prostředí etické aktivity.

Až dosud se ekologická etika poněkud přímočaře redukovala na klasické etické otázky, beroucí nyní v úvahu určité ekologické hranice. Pohyb se týkal, abychom tak řekli, ohraničenosti, nikoli morálky. Poslední slovo vědy může právem hovořit o limitech růstu; zpochybňovat určité předpoklady ohledně vzestupu životní úrovně, kapitalismu, pokroku, rozvoje atd.; hlásat přesvědčení, že parametry lidských hodnot, jakkoli pevně etablované, pramení z toho, jak tomu je, může být nebo bude – nikoli z toho, co by být mělo. Toto uznání limitů, jakkoli

dramatický posun může znamenat v etických aplikacích, lze stěží nazvat reformou našich etických kořenů, protože její sférou zůstává (bráno optimisticky) maximalizace lidských hodnot nebo (bráno pesimisticky) lidského přežití. Všechny statky jsou lidskými statky, s přírodou jakožto doplňkem. Nedošlo k nějakému schválení přirozené správnosti, jen k akceptování přirozeně daného. Taková etika je ekologická jen sekundárně, primárně je antropologická.

B

Jako radikálnější se ukazuje etika vyplývající z tvrzení, že morálka je derivátem holistického charakteru ekosystému, neboť ekologická perspektiva zde proniká nikoli jen sekundárními, ale rovněž primárními kvalitami této etiky. Je ekologická ve své podstatě, nikoli pouze akcidentálně; je ekologická per se, nikoli jen nepřímo.

Vraťme se například ke Cowellovi. Zdá se, že měl na mysli něco více, než naznačila výše uvedená minimalistická interpretace jeho textu. Vyznívá tak, že ekologické omezení hodnot se samo o sobě nevymyká morálce ani není jen jaksi předmorální, úhledně vyčleněné z morálky. Člověk sice může vytvářet hodnoty, ale působí v environmentálním kontextu, kde musí zakládat své hodnoty v poslušnosti vůči ekosystému. Toto „musí“ je ekologicky deskriptivní: určité zákony člověka omezují a vztahují se na jeho hodnotové počiny. Ale je rovněž morálně

preskriptivní: vzhledem k volbám v rámci parametrů nezbytné poslušnosti je morálně povinen podporovat homeostázi. A zde, abychom pokračovali v předchozí argumentaci, se dá zřejmě tvrdit, že ohled na ekologii přírody, diktovaný obezřetností, není pouze prostředkem k morálním a hodnotovým cílům nezávislým na přírodě, ale je cílem o sobě; nebo, řečeno přesněji, všechny lidské hodnoty jsou založeny a podloženy v rámci vztahu člověka k jeho životnímu prostředí. V něm člověk při tvorbě hodnot nepochybně překračuje nějaké environmentální předpisy, ale jeho hodnoty nicméně zůstávají vzhledem k hodnotě životního prostředí reciproční. Doplnují homeostatický svět. Jeho hodnocení, stejně jako jiné jeho představy a vědomosti, jsou interakční, čerpá je z environmentálních souvislostí, nejen je do nich vnáší. V tomto environmentálním střetávání shledává, že homeostáze je klíčem ke všem ostatním hodnotám – předběžnou podmínkou hodnot, chcete-li – ale přesto proniká a utváří jeho ostatní hodnoty a dělá z nich hodnoty vztahové, společné, environmentální. Ale zde přecházíme k schválení morálního charakteru ekosystému a k hlavní myšlence argumentace, která objasní další.

Snad nejprovokativněji vyznívá toto přitakání v podnětném a zaslouženou pozornost vzbuzujícím eseji „Etika země“ od Aldo Leopolda. Autor v ní dochází k závěru: „Věc je správná, když směřuje k zachování integrity, stability a krásy biotického

společenství. Je špatná, když směřuje jinam.“⁸ Leopold píše ve snaze najít morálku využívání půdy, která by se nepodřizovala ekonomické výhodnosti. Také on nařizuje jako nejbližší úkol recyklaci, ale je jasné, že jeho požadavek překračuje bezprostřední kontext a že nás chce poučit o tom, že jsme morálně povinni zachovávat dokonalé vlastnosti ekosystému (nebo – jak to budeme interpretovat – volněji řečeno, maximalizovat integritu, krásu a stabilitu). Snaží se, jak sám říká, posunout etické hranice z pouze interpersonální oblasti do oblasti vztahů člověka s jeho životním prostředím.

Environmentální perspektiva zde vstupuje nejen na úrovni bezprostředního „mělo by“, které environmentálně poučené a předcházené homocentristickými morálními principy, předpisuje ochranu ekosystému. Působí na vyšší úrovni a sama se stává antecedentem v podobě morálního „mělo by“, z něhož lze odvodit bezprostřední „mělo by“, například to o recyklaci, o němž jsme uvažovali dříve.

Bezprostřední „mělo by“

Měl bys recyklovat

Přírodní zákon

protože recyklace zachovává integrální ekosystém

Antecedent v podobě morálního „mělo by“

a měl bys zachovávat integritu ekosystému

Všimněme si, jak tento antecedent nachází obdobu v axiomech z nejvyšší úrovně jiných systémů (např. „Měl bys zvyšovat

lidské dobro“, nebo „Neměl bys poškozovat sám sebe ani ostatní“, nebo „Miluj bližního svého jako sebe sama“). Dříve homeostatická spojitost vlastně nijak nezměnila morální ohnisko; ale zde se změnou paradigmatu byly hodnoty dosud rezervované pro člověka přemístěny na člověka v životním prostředí.

Dokonce i Leopoldův antecedent v podobě morálního „mělo by“ však nepochybně závisí na jiném „mělo by“, které mu ještě předchází, totiž na morální povinnosti člověka podporovat krásu a integritu, ať je nalézá kdekoli. Ale tato povinnost, stejně jako příkaz podporovat dobro nebo dodržovat sliby, je na tak vysoké úrovni, i když ne definitoricky nebo analyticky, a tak obecně formulovaná, že je vlastně nezpochybnitelná, a proto bez jakéhokoli reálného teoretického obsahu. Skutečné hodnoty vznikají, jen když je jako místo hodnoty vymezeno něco empirického. V Leopoldově případě nacházíme zpětnou vazbu z ekologické vědy, která ještě před nějakým vlivem na bezprostřední morální „mělo by“ vytváří antecedent v podobě obecného morálního „mělo by“. Vyskytuje se zde hodnotící prvek bytostně spjatý s koncepcemi využívanými v ekologickém popisu. To znamená, že povaha toho, co je správné v nějakém základním smyslu, nikoli jen v aplikaci, je stanovena postekologicky. Nepochybné je rovněž to, že směr, jímž se příroda ubírá a který si vybíráme k ochraně, posuzujeme přes filtr našich pojmů krásy, stability a integrity, pojmů, jejichž původ

není zcela jasný a které se snad nedají pokládat za přirozené. Ale třebaš je to stále jen určitá perspektiva, to, co pokládáme za krásu a integritu, je do ekosystému nejen vnášeno a mu vnučováno, ale můžeme to v něm objevovat. Vyznačme si to následovně:

Bezprostřední „mělo by“

Měl bys recyklovat

Přírodní zákon

protože recyklace zachovává integrální ekosystém

Antecedent v podobě morálního „mělo by“

a měl bys zachovávat integritu ekosystému

Ekosystémové hodnocení

Protože integrální ekosystém má hodnotu

Náš antecedent v podobě morálního „mělo by“ není ekologicky nevázaný. Přestože předchází ekologickým zákonům v tom smyslu, že máme-li toto „mělo by“, můžeme ho prostřednictvím určitých ekologických zákonů proměnit a dospět k bezprostředním „mělo by“, je sám o sobě výsledkem ekosystémového ocenění.

Toto hodnocení není vědeckým popisem, a proto ani ekologií per se, ale metaekologií. Jakkoli rozsáhlý a hluboký výzkum nemůže verifikovat správné optimum biotického společenství. Přesto ekologický popis generuje toto hodnocení přírody a schvaluje systémovou správnost. Dochází zde k přechodu od „je“ k tomu, co je „dobré“, a odtud k „mělo by“; opouštíme vědu, abychom vstoupili do domény hodnocení,

z níž vyplývá etika. Příkaz recyklovat je technický, udělený v podmínkách omezení ekologickou nutností, a stává se morálním jen díky přítomnosti nějakého antecedentu. Příkaz maximalizovat ekosystémovou výjimečnost je rovněž motivován ekologicky, ale představuje hodnotový posun, který není činěn pod tlakem nutnosti.

Naše úvahy původně naznačovaly, že ekologický popis logicky (ne-li chronologicky) předchází ekosystémovému hodnocení – první generuje druhé. Ale spojení popisu s hodnocením je mnohem složitější, protože popis a hodnocení se do jisté míry objevují společně a často je obtížné říci, co předchází a co je podřízené. Ekologický popis nachází jednotu, harmonii, vzájemnou závislost, stabilitu atd. a tyto vlastnosti jsou hodnoceny kladně, přesto je do určité míry nacházíme právě proto, že je hledáme s určitou dispozicí hodnotit řád, harmonii, stabilitu a jednotu. Nicméně ekologický popis existenci těchto hodnot nejen potvrzuje, ale utváří je; a my zjišťujeme, že povaha a empirický obsah řádu, harmonie a stability jsou z přírody odvozeny v nemenší míře, než jsou do ní vnášeny. Například v postdarwinovské přírodě jsme tyto hodnoty hledali marně, kdežto s ekologickým popisem je nyní nacházíme; dřívější údaje přesto neztrácejí platnost, jsou jen nově interpretována a zasazena do širšího ekologického kontextu, a někde na této cestě jsou rovněž nějak posunuty naše představy harmonie, stability atd. a my nyní vidíme krásu

tam, kde jsme ji nemohli vidět dříve. Eticky záhadná a vzrušující na těsném vztahu a vzájemné transformaci ekologického popisu a hodnocení je skutečnost, že zde nějaké morální „mělo by“ není ani tak *odvozeno* z nějakého „je“, jako objeveno současně s ním. Jak postupujeme od popisů fauny a flóry, cyklů a pyramid, stability a dynamiky, přes složitost, planetární hojnost a vzájemnou závislost, k jednotě a harmonii s protiklady kontrapunktu a syntézy a konečně dospíváme ke kráse a dobru, je obtížné říci, kde opouštíme přírodní fakty a kde se objevují přírodní hodnoty. Přinejmenším pro některé pozorovatele se ostrá dichotomie „je/mělo by“ vytrácí; hodnoty patrně plně vystupují zároveň s fakty a obojí jsou vlastnostmi systému.

I když se často tvrdí, že základním kritériem závaznosti je morálce se vymykající hodnota, již je nutno tvořit nebo udržovat, nový prvek zde spočívá v tom, co pokládáme za onu hodnotu, za dobro mimo morálku – a to je ekosystém. Naše etické dědictví připisuje hodnoty a práva převážně osobám, a pokud vstupují do morálky jiné entity než osoby, jsou v podřízeném postavení. Zde se však navrhuje rozšíření hodnot takovým způsobem, aby příroda přestala být pouhým „vlastnictvím“ a stala se společenstvím. Logika, s jejíž pomocí objevujeme a hodnotíme dobro, je, jak je dobře známo, nepostižitelná a my ji můžeme vystihnout jen asociativně. „Je jasné, že etika se nedá vyslovit,“ říká Wittgenstein. „Etika je

transcendentní. (Etika a estetika jsou jedno.)“⁹ Ve zpětném pohledu můžeme najít obdobu v kontrolovaném posunu etické hranice uznávající vnitřní hodnotu a doprovodná práva mimo vlastní já. Jestliže nyní univerzalizujeme „osobu“, uvažme, jak pomalu se rozšiřoval kruh, aby pod pojem osoba plně zahrnul cizince, nemluvňata, děti, černochoy, Židy, otroky, ženy, Indiány, vězně, staré lidi, duševně choré, znetvořené – a nyní dokonce uvažujeme o statusu plodu. Ekologická etika se ptá, zda bychom neměli opět zobecňovat a uznat vnitřní svébytnou hodnotu každého ekobiotického komponentu.

Máme už, za prvé, nějaké etické cítění, které je subekologické, to znamená, které anticipuje ekologické svědomí a na němž bychom mohli stavět? Za druhé, je ekologické hodnocení autentické, nebo snad jen jinak modeluje tradiční humanistickou etiku? A konečně, jaké jsou důsledky maximalizace ekosystému a jaká koncepce přírody ospravedlňuje takové hodnocení?

1. Hodnocení biotického společenství bude pravděpodobně spočívat na hodnotě jeho prvků, i když nikoli nezávislé, tedy prvků v matici. Máme dlouhodobou tradici, i když (na Západě) spíše filosoficky přehlíženou, která vztahuje určitá morální „mělo by“ k zbytečnému utrpení zvířat: „Spravedlivý cítí i se svým dobyt看em“ (Příslaví 12.10). Uvažme, jak je divné, když některé společnosti nazýváme „humánní“, nebo se podívejme na zákony zakazující kohoutí zápasy,

trápení medvědů a (v našem národě) býčí zápasy nebo (ve většině ostatních států) chytání a svazování telat na čas při rodeu. Zakazujeme dětem trápit kočky; soudně stíháme rančery, kteří bezohledně nechávají strádat koně. Dokonce i lovci sledují zraněného jelena, aby dál netrpěl. To, že by člověk měl předcházet zbytečné krutosti, nemá žádný zřejmý ekologický, tím méně přírodní základ, ale původní smysl je v tom, že zvířata jsou natolik obdařena hodnotou, která jim uděluje něco jako práva, či přinejmenším nás zavazuje.

Mnohem výmluvnější je stále obecnější názor, že bychom neměli zbytečně ničit život nebo nějaký živočišný druh, i bez ohledu na utrpení. Zakazujeme svévolné zabíjení orlů, ať už při tom trpí, či nikoli. Dokonce i nadšený lovec škodné má potřebu racionalizovat své jednání, když říká, že vrány plení kukuřičná pole. Musí očerňovat kojoty a vlky, aby je mohl s nadšením pobíjet. Nemůže je vraždit jen pro potěšení. Děsíme se ropných skvrn, protože devastují hnízdiště ptáků. Sierra Club obhajuje v mnoha oblastech ochranu medvědů grizzly nebo jeřábů amerických jako prostředek k širším cílům – jako užitečnou součást ekosystému, pro vědecké studium nebo pro potěšení našich dětí. (K integrované povaze takovéto argumentace se ještě vrátíme.) Ale dovedeme-li takovouto obhajobu dostatečně daleko, jde v ní o to, že člověk by neměl ničit životní formy krásy. Ale protože ekosystémy druhy pravidelně eliminují, toto „mělo by“ možná ani nepramení z ekologie. To však není tak

jasné, neboť hodnocení nějakého druhu vyplývá z toho, jak je viděn v environmentální matici. Mezitím připouštíme, že by druhy měly existovat i nadále „jakožto věc biotického práva“.¹⁰

Formát argumentace lze značně rozšířit. Důvodem pro ochranu údolí Cades Cove v národním parku Great Smoky Mountains je odrůda vzácného mloka, která se tam vyskytuje. Někteří motýli se vzácně vyskytují na izolovaných pahorcích v afrických pastvinách. Dříve by jich bezskrupulózní sběratelé několik stovek sesbírali a pak pahorek zapálili, aby celý druh zničili, a tak zvýšili cenu svých sbírek. Jsem samo sebou přesvědčen, že by to z morálního hlediska dělat neměli. Byť by důvod tohoto jednání nevycházel ze zla, jež představuje chtivost, pořád by to bylo zbytečné zničení třeba jen motýlího druhu. Odmítl jsem sbírat vzácné kapradiny v Tennessee, kde se roztroušeně vyskytují, nikoli proto, abych je nechal pro potěchu ostatním, ale z toho důvodu, že nejsem morálně ochoten poškodit nějaký druh. Takové druhy jsou už předem pod environmentálním tlakem, ale přesto zůstávají, a dokonce prosperují ve vybraných environmentálních nikách a jejich srovnání ze světa kvůli lidským vrtochům je patrně jiného řádu než jejich eliminace přírodním výběrem – je to něco podobného jako rozdíl mezi vraždou a smrtí z přirozených příčin.

Toto hledisko lze rozšířit na krajinu. Chráníme určité rysy přírodní krásy – Velký kaňon, nebo Duhový most, nebo

mokřady v národním parku Everglades. I když se zdá podivné udělovat jim „práva“ (návrhy propůjčit práva nějaké nové entitě vždy vyznívají lingvisticky podivně), můžeme jít tak daleko, že pokud je posoudíme jako místa krásy a divů, měli bychom je chránit. Jde pouze o prostředek k nějakému cíli, když se my a ostatní můžeme z těchto míst těšit? Odpověď je složitá.

Přinejmenším někteří lidé tvrdí, že pokud s nimi zacházíme jako s pouhými prostředky, nějakým způsobem je znásilňujeme, a dokonce zneužíváme, jako by to byly osoby; těšíme se z nich přece do velké míry pro to, čím jsou o sobě. Vybírat si nějaké krajiny neznamena soudit, že ty opomenuté nemají hodnotu. Ty mohou být obětovány vyšším hodnotám, nebo snad jsou ona vybraná prostředí posuzována jako dostatečně reprezentativní, aby zastupovala ta, která oplývají nějakým bohatstvím. To, že chráníme nějakou krajinu, naznačuje, že jsme v ní objevili nějakou hodnotu – i s doprovodným „mělo by“. Ale takové krajiny nejsou jen pohostinné. Stále více jsme přitahováni krásou divočiny, pouště, tundry, arktických oblastí a moře. Planetární síly samozřejmě vždy přetvářely krajinu a dřívější prostředí už dnes vymizela; nicméně v dochovaných krajinách nacházíme řád krásy, kterou nejsme ochotni ničit.

2. Máme snad dokonce i v této navrhované primárně ekologické etice nějaké ekologicky nevázané „mělo by“? I kdyby Leopoldova ochrana ekosystému pouze sloužila lidským zájmům, skrytý antecedent v podobě „mělo by“ by stále

spočíval v tom, že bychom měli maximalizovat lidské dobro. I kdybychom takto maximalizovali ekosystém, stále bychom projevovali společný antropologický egoismus, „lidský šovinismus“, nikoli planetární altruismus. Optimální ekosystém by byl jen obezřetným prostředkem lidského blahobytu a náš antecedent v podobě morálního „mělo by“ by už nebyl primárně ekologický, ale jako dříve prostě jen antecedent už důvěrně známý, shodou okolností ekologický ve své obezřetnosti.

Velká část ekologického moralizování, přestože bohatě oceňuje přírodní hodnoty, ve skutečnosti směřuje blaho biosystému s odvoláním na lidské zájmy. René Dubos v reminiscenci na Leopolda navrhuje rozšířit Desatero o jedenácté přikázání „Budeš usilovat o zlepšení kvality životního prostředí“. Ospravedlnění může mít formu zabezpečení „zdrojů“. Chráníme divočinu a maximalizujeme diverzitu ekosystému z důvodů vědeckých a estetických. Přírodní muzea slouží jako laboratoře. Neužitečné druhy se mohou později stát užitečnými. Diverzita zajišťuje stabilitu, zvláště když chybujeme a naše monokultury podnítl převrat v životním prostředí. Divoká krása dodává životu duchovní rozměr. „Kdyby jen ze sobeckých důvodů proto musíme udržovat v přírodě rozmanitost a harmonii. (...) Divočina není luxus; je to nezbytnost pro ochranu humanizované přírody a pro zachování duševního zdraví.“¹¹

Ale toto „kdyby jen...“ naznačuje, že takovéto důvody, byť dostatečné, nejsou základní. Hlubší, nesobecké důvody

respektují „bytosťné kvality“ fauny, flóry a krajiny, „tak aby posilovaly jejich rozvoj“. Strašákem západní civilizace je „zločinná domýšlivost, že příroda se má chápat především jako zdroj surovin a energie pro lidské účely“, „primitivní přesvědčení, že jedinou hodnotou, na níž se má brát ohled při hospodaření ve světě, je člověk a že zbytek přírody lze bezmyšlenkovitě obětovat jeho blahu a rozmarům“. Ekologické vědomí sice tvrdí, že člověk je tvor, který humanizuje přírodu, ale je vnímavé k jiné skutečnosti. „Osvícený antropocentrismus uznává, že v dlouhodobém horizontu dobro pro svět vždy splývá s tím nejvíce smysluplným dobrem pro člověka. Člověk může manipulovat přírodou ve svých nejlepších zájmech, jen pokud ji nejprve miluje jen pro ni samu.“¹²

Tato koincidence lidských a ekosystémových zájmů, v environmentálním myšlení tak častá, je eticky matoucí, ale plodná. Redukce ekologické starosti pouze na lidské zájmy zde ve skutečnosti nevyčerpává morální podtext, a pouze když si tuto skutečnost uvědomíme, uvidíme etickou perspektivu významně posunutou. Tento posun se zaměřuje na setření jakékoli pevné hranice mezi člověkem a světem. Ekologie nezná zapouzdřené ego stojící proti svému životnímu prostředí. Poslechněme si například Paula Sheparda: „Ekologické myšlení na druhé straně vyžaduje určitou vizi překračující hranice. Epidermis kůže je ekologicky vzato, pokud jde o citlivé vzájemné pronikání, podobná nikoli lastuře, ale povrchu rybníka

nebo lesní půdě. Odhaluje povznesené a rozšířené spíše než ohrožené já jako součást krajiny, protože krása a komplexita přírody pokračují v nás samotných.“¹³ Vaskulární systém člověka zahrnuje tepny, žíly, řeky, oceány a vzdušné proudy. Čištění skládky odpadků se v zásadě neliší od zaplombování zubu. Já a ekosystém se metabolicky, byť metaforicky, vzájemně prostupují. Svět je mým tělem.

Tento přístup maří a nakonec ochromuje snahu porozumět veškeré ekologické etice jako maskovaným lidským sobeckým zájmům, protože nyní, s já rozšířeným na systém, jejich zájmy splývají. Člověk může z omezeného pohledu maximalizovat dobro systému, aby maximalizoval lidské dobro, ale stěžít může říci, že první je jen prostředkem k druhému, neboť obojí obnáší stejné věci, jen různě popsané. Jsme už obeznámeni s egoismem, *égoïsme à deux, trois, quatres*, s egoismem rodinným a kmenovým. Ale zde je to *égoïsme à la système*, jak svědčí samotná etymologie slova „ekologie“: země je jedna domácnost. V tomto planetárním bratrství dochází k splynutí egoismu a altruismu. Nebo bychom měli říci, že egoismus se transformoval do ekoismu? Obhajovat zájmy systému jako prostředek prosazení zájmů člověka (např. v nějaké výzvě k průmyslu nebo kongresmanům) znamená pohybovat se v rámci omezeného chápání. Chceme-li, z rétorických nebo pragmatických důvodů, můžeme začít s maximalizací lidského dobra. Ale když jsme ekologicky poučeni, vidíme, že to lze jinak

formulovat jako maximalizaci ekosystému. Naše klasické „mělo by“ bylo proměněno, prodlouženo, aby se krylo s „mělo by“ ekosystémovým.

Abychom to ilustrovali, zamysleme se nad pozorovanou skutečností, že bioticko-environmentální komplexita se nedílně vztahuje k bohatosti lidského života. To, že stabilita a integrita ekosystému je funkcí jeho rozmanitosti a diverzity, je dobře doloženým faktem; a často lze pozorovat, že komplexní životní formy se vyvíjejí jen v komplexním životním prostředí. Dlouhý vývoj člověka byl tedy možný jen díky podnětům mnoha typů životního prostředí – přímořského, lesního, savan, tropických oblastí i krajin mírného pásma, dokonce i oblastí arktických. I když člověk žije vzdálen některým z nich, vždy jim zůstává zavázán za podporu svého života. Bez oceánů, lesů a stepí by byl lidský život ochuzen. Celek lidského života je tak produktem složitosti životního prostředí a je na ní založen.

Tato komplexita není prostě jen biologická, ale rovněž mentální a kulturní. Maximální noetický vývoj člověka vyžaduje environmentální hojnost. Shepard výmluvně popisuje tuto „univerzální moudrost“ v úvodu k *Podvratné vědě*:

Vnitřní komplexita, například mysli primáta, je nástavbou komplexity přírodní, poměřované rozmanitostí rostlin a živočichů a rozmanitostí nervových buněk – vzájemným organickým přesahováním. Hojnost tohoto druhu jakožto prostředí, v němž se může vyvíjet náležité myšlení (zabývající se složitým světem), nepředstavuje jen nějakou minulou podmínku. Člověk nevstupuje do světa stejně, jako když ve městě vystoupí z vlaku. Vstupuje do něj neustále. (...) Představa přírodní

komplexity jako protějšku lidské složitosti je pro ekologii člověka ústřední. Vytváření řádu, jehož příkladem je člověk, se uskutečňuje rovněž v řadě druhů a jejich výskytů, v hojnosti bujících i chudých typů krajiny. I pouště a tundry zvyšují planetární bohatství. (...) Redukce této pestrosti by tedy znamenala v širším smyslu amputaci člověka. Přeměna všech „pustin“ – všech pouští, ústí řek, tunder, ledovcových polí, močálů, stepí a vřesovišť – v obdělávaná pole a města by život esteticky stejně jako ekologicky spíše ochudila než obohatila.¹⁴

Hory mají jak fyzický, tak psychický dopad. Odstraňme z oblohy orly a utrpíme duchovní ztrátu. Protože každá krajina je vnitřní krajinou; mentální a environmentální horizonty se navzájem vyměňují.

To podporuje, a jen zajímavě proměňuje, snahu chránit ekosystém ze sobeckých lidských důvodů, protože „já“ se v důsledku nového ekosystémového vymezení jen rozšířilo. Lidské blaho, s nímž se setkáváme v tomto obohaceném ekosystému, už není rozpoznatelné jako blaho antropocentrismu. Člověk posuzuje ekosystém jako „dobrý“ nebo „špatný“ nikoli ve zúženém antropocentrickém hledisku, ale v širší perspektivě, v níž ho integrita jiných druhů obohacuje. Morální postoj zde připomíná známější (i když často neobvyklá) etická témata: že sobecký vlastní zájem a prokazování dobra jiným nemusí být nutně neslučitelné, zvláště když člověk odvozuje své osobní naplnění z péče o druhé; že pojímat předmět etického zájmu jako cíl o sobě je povznášející; že vlastní integrita se posiluje uznáním integrity jiných.

3. Tato environmentální etika má jak své meze, tak svůj vývoj, a její adekvátní hodnocení by mělo uznat obojí. Jako

částečný etický zdroj nenahrazuje fungující sociálně-osobnostní morální kodexy, ale vnáší do rámce etického jednání oblast dříve pokládanou za postrádající vnitřní hodnoty a ovládanou do velké míry užitečností. Nový etický rozměr není absolutní, ale vztahuje se ke klasickým kritériím. Takové rozšíření bude zvětšovat hodnotové konflikty, protože lidská dobra musí nyní koexistovat s dobry environmenálními. Ve funkčních detailech to bude vyžadovat novou kazuistiku. Ať už se mohou lidské a ekosystémové zájmy jakkoli vzájemně podporovat, konflikty mezi jednotlivci a stranami, práva jednotlivých součástí ekosystému nebo mezera mezi reálným a ideálním, budou přinášet spoustu dilemat.

Navíc, interpretujeme-li tuto novou etiku shovívavě, nežádá po nás, abychom idolizovali celek, vyjma toho, že ho pojmeme jako kosmos, v němž společná vize zahrnuje a omezuje, ale nepotlačuje jednotlivce. Nezaměřuje se jen na rozšíření z člověka na ostatní členy ekosystému, ale i z jednotlivců jakéhokoli druhu na systém. Hodnoty jsou někdy personalizovány; zde je držitelem hodnot celé společenství. To samozřejmě není bez precedentu, protože už nyní připisujeme hodnoty státům, národům, církvím, nadacím, korporacím a komunitám. A nositeli těchto hodnot se stávají proto, že z jejich struktury mají prospěch jednotlivci. A podobné je to, jen ještě důsledněji, s ekosystémem; proto když připomínáme prostupnost hranice mezi jednotlivcem a ekosystémem,

nemůžeme říci, zda je logicky primární hodnota systému nebo jednotlivce.

Leopold ani Shepard nemíní současný ekosystém zmrazit. Navzdory jejich ochranářskému slovníku připouští péče o blaho biosystému „změnu, hospodaření a využívání“.¹⁵ Nejsme mu nijak zavázáni jakožto tomu nejlepšímu možnému ekosystému. Může tomu být stejně dobře tak, že rolí člověka – zároveň jako „občana“ a „krále“ – je ovládnout to, co dosud bylo částečným úspěchem evolučního procesu. I když uctíváme zemi, můžeme ji přesto „humanizovat“, jak to přesvědčivě vyjádřil René Dubos.¹⁶ To připouští zasahování do spontánního běhu přírody a jeho přeuspořádání. Příroda prodělává domestikaci, protože část přírodního bohatství spočívá v jejím potenciálu při podpoře lidského života. Uznáváme lidskou tvořivost, rozvoj, otevřenost a dynamismus.

Druhy pravidelně vstupují do přírodního dějiště a zase ho opouštějí; přírodní výběr snad v současné době testuje schopnost druhů koexistovat s člověkem. Horotvorné a erozní síly zajišťují plynulý environmentální tok; stejně tak může své životní prostředí měnit člověk. Ale měl by tím doplňovat krásu, integritu a stabilitu planetárního biosystému, nikoli ho znásilňovat. Měl by existovat nějaký racionální důkaz, že změna je obohacující; že určité hodnoty byly obětovány vyšším. Z tohoto důvodu není správné to, co udržuje ekosystémový

status quo, ale to co zachovává krásu, stabilitu a integritu ekosystému.

Co by mělo být se ne vždy shoduje s tím, co je; je zde nicméně pocit, který, abychom se opět odvolali na etymologii, bychom mohli nejlépe charakterizovat jako skutečnost, že člověk je ve svém světě jako „doma“. Přijímá své pozemské dobro a váží si ho. Čistě vědecké popisy nějakého ekosystému mohou opravňovat neutrálně používaný termín „stabilita“; ale ocenění jeho krásy a integrity jen usnadňují. Celkem vzato však přesto reakce ekologa na nové objevy spočívá v stimulaci proměny vědomí. Vidíme integritu a krásu, které jsme dříve opomíjeli, částečně v důsledku nového nazírání faktů – vzájemné závislosti, environmentálního řádu, hydrologických cyklů, populačních rytmů a zpětnovazebních smyček –, částečně prostřednictvím proměněných představ o kráse a integritě, protože svět a představa se vzájemně proměňují.

Přestože plná šíře tohoto posunu v pojmovém uchopení přírody a v ekologickém popisu, na němž se zakládá, přesahuje naše úvahy, můžeme vyznačit jeho ústřední osu. Po Darwinovi (snad kvůli jeho nepochopení) se zhroutil účelně uspořádaný svět a příroda navzdory všem jejím zákonům vypadala jako nesouvislá, náhodná, chaotická, slepá, krutá, jako „ohavná scéna násilí“.¹⁷ Environmentální věda tuto postdarwinovskou džungli znovu prozkoumává a stále více zasazuje její konflikty do dynamické sítě života. Krutost přírody je mnohem méně

zlovlná a těžkopádná, než jsme dříve předpokládali, a ekosystém nás vybízí, abychom se na něj dívali nikoli s hrůzou, ale s „láskou, respektem a obdivem“.¹⁸ Ekologické myšlení „nás má k tichému údivu a radostnému přitakání“.¹⁹ V ekologických modelech sice zůstávají protiklady, ale jako doplňující se protějšky. Systém vzdoruje právě tomu životu, který podporuje; ve skutečnosti tato rezistence vůči životu ho podněcuje neméně, než setkání s environmentální schůdností. Integrita druhů a jedinců je funkcí pole, jehož plnost spočívá ve vzájemné provázanosti dravosti a symbiózy, konstrukce a destrukce, vzestupu a úpadku. Planeta, kterou Darrow ve vrcholné fázi postdarwinismu charakterizoval jako mizernou malou „bradavici“ na tváři vesmíru, který je zcela nevhodný pro život, zejména lidský život, je nyní chráněnou oázou v prostoru. Její harmonie často vypadá podivně, a není divu, že jsme ji ve své nezralosti přehlédli, nicméně je to harmonie složitá a jemně propracovaná.

Člověk jakožto příslušník ekosystému, není environmentálních tlaků ušetřen, přesto je v plném ekosystémovém kontextu jeho integrita rozvíjena stykem se světem a vyrůstá z něj, a proto vyžaduje, aby jeho partner svět měl odpovídající důstojnost. V poslední době přestal být svět hrozbou, pokud ho neznásilňujeme. To zcela popírá odcizení, které charakterizuje moderní literaturu, v níž se příroda líčí jako v zásadě ničím neřízená, nepřátelská, vyžadující dohled a

nápravu. Moderní člověk přes veškerou svou technologickou moc ještě příznačněji zjišťuje, že je sice od přírody oddělen, že je stále schopnější a nedůvěřivější, zároveň odlišnější od přírody a zvyšující nad ní svou moc, přesto bezcílně bloudí, vydaný na pospas lhostejnému, ne-li nepřátelskému vesmíru. Jeho svět je přinejlepším obrovskou naplněnou čekárnou, přinejhorším vězením či „nicotou“. Nikoli však pro člověka ekologického; ten ke svému světu přistupuje s úctou ke společenství hodnot, jež sám sdílí, a proto je opět doma. Toto nové rozpoložení poněkud překvapivě symbolizuje reakce na vesmírné výzkumy, podnětená sugestivními fotografiemi Země a nostalgii astronautů, vzbuzující jak novou lásku k vesmírné lodi jménem Země, tak cílevědomé odhodlání se s ní smířit.

Jistě nebudeme obhajovat každý detail přírodní souslednosti jako nepostradatelný pro ekosystémové zdraví, a proto nemůžeme zjednodušovat naši etiku na bezmyšlenkovité přijetí všeho, co se v přírodě děje. Nežijeme v Edenu, nicméně určitý trend už existuje, a s ekologickým pokrokem stále častěji objevujícím v přirozeně daném světě stabilitu, krásu a integritu jsme od nynějška stejně tak ochotni naše představy otevřít světu, aby je reformoval, jako činit si předčasné úsudky o přírodním řádu. Otázka evoluce, která prostupuje naši koncepci přírody, je technicky vzato z tohoto uvažování vydělena. Hodnotu stávajícího ekosystému musíme posuzovat nezávisle na jeho původu. Jinak bychom sklouzli do genetického omylu.

Člověk má práva proto, čím je, bez ohledu na jeho předky; mohlo tomu být docela dobře tak, že nepříliš vznešený evoluční proces vyústil v současný ekosystém, jemuž se právem těšíme. Nikdo obeznámený s paleontologií asi nebude tvrdit, že evoluční souslednost postupovala neomylně a beze ztrát k optimální kráse a stabilnímu ekosystému. Přesto jsou mnohé ekologické mechanismy rovněž mechanismy evolučními, a ekologické přehodnocení současného ekosystému naznačuje také příští nové stadium popisu evolučního procesu, v němž se budeme znovu zamýšlet, zda evoluční historie, přes veškeré její tápání, boje, mutace, přírodní výběr, nahodilosti a statistické tendence, se neubírá takovým směrem, abychom měli dostatečné důvody usuzovat, že příroda tento systém obohacuje. Fosilní záznamy vesměs vypovídají o zániku. Nejdříve je zkoumáme s určitou hrůzou; ale pak se z ruin života vynoří náš integrální ekosystém. Ten, koho lze přesvědčit o této pravdě, bude mít dokonce tím silnější ekologickou etiku, protože příkaz maximalizovat nejlepší vlastnosti ekosystému bude výzvou přizpůsobit se tomu, jak funguje univerzum. Spojí-li člověk svá práva s přírodními procesy dospěje nakonec k autenticky naturalistické etice.

Nebezpečí spočívající v převodu nové vědy do světového názoru, tak zřejmé v historii vědeckého myšlení, může být překonáno jen nebezpečím, že to opomeneme udělat. Vzhledem k tomu, že dosud postrádáme jasný výklad logiky, jak

přicházíme ke svým hodnotám, se zdá nepopíratelné, že si je utváříme ve značné míře v souladu s tím, jakou máme představu u typu univerza, v němž žijeme. V předcházejících stoletích věda nejednou převrátila tyto hodnoty přehodnocením povahy tohoto univerza. K našemu poznatku, že jsme poslední dobou žili ve stínu Darwina, stačí dodat jen jména Koperník a Newton. Ekologická revoluce může být podobného řádu; je nepochybné, že při novém objasňování světa taková revoluce už probíhá.

Jenže se zdá, že Darwin byl často plodnější než jeho interpreti. Když v *Původu člověka* sleduje přírodní historii nejušlechtilejší lidské vlastnosti, morálního smyslu, poznamenává, že „úroveň morálky ve srovnání s raným obdobím lidských dějin stoupla“. Původně každý hleděl jen na svůj vlastní zájem. Růst svědomí byl neustálým rozšiřováním předmětů, k nimž se vztahovaly jeho „sociální instinkty a soucit“, nejprve v rodině a kmeni; pak „mu více a více šlo nejen o prospěch, ale i o štěstí jeho bližních“; a konečně, jak „se zjemňoval a rozšiřoval jeho soucit“, dovedl ho „projevit také k lidem všech ras, k slabomyslným, zmrzačeným a k jiným pro společnost neužitečným lidem a nakonec i ke zvířatům...“.²¹ Můžeme tedy po fauně dodat flóru, krajinu, moře, ekosystém? Na evoluci svědomí, které by obsáhlo celek by bylo něco velkolepého. Je-li to tak, Leopold nepřesahuje horizont Darwinovy vize. Vytváření ekologické morálky zůstane, snad

z nezbytného pragmatismu, z velké části sekundární,
„konzervativní“, z části, která je lépe zmapována a kde se pod
naší logickou kontrolou směřují etika, věda a lidské zájmy.
Máme však za to, že etická hranice je dále a spočívá primárním
přehodnocení, a v jejím rámci se musí v etické kreativě vyvíjet
naše svědomí. Topografie této oblasti je do velké míry
nezmapovaná; vstoupit do ní bude vyžadovat odvahu, a
obezřetnost, společenství vědců a etiků, kteří mohou společně
zmapovat jak ekosystém, tak pro něj vytvořit vhodnou etickou
gramatiku.

Hodnoty, které nám ekologická etika přinese, budou snad
stejně, ať už bude ekologická v sekundárním, nebo primárním
smyslu; přesto shledávám, že právě ta druhá je natolik
přitažlivá, abych se za ni, pokud to lze, přimlouval. K první
může být člověk dotlačen, jestliže se stále obává světa, který ho
obklopuje. K druhé ho může donutit jen láska.

Poznámky:

1. Robert Disch, ed., *The Ecological Conscience: Values for Survival* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1970).
2. Paul Shepard a Daniel McKinley, eds., *The Subversive Science* (Boston: Houghton Mifflin Co., 1969).
3. Ian L. McHarg, „Values, Process, and Form“, v Disch, str. 21.
4. Roger Revelle a Hans H. Landsberg, eds., *America's Changing Environment* (Boston: Beacon Press, 1970), str. xxii.
5. Shepard a McKinley, str. 401.
6. Garrett Hardin, „The Tragedy of the Commons“, *Science* 162 (1968), str. 1243-1248.
7. Thomas B. Colwell, Jr., „The Balance of Nature: A Ground for Human Values“, *Main Currents of Modern Thought* 26 (1969), str. 50.
8. Aldo Leopold, „The Land Ethic“, v *A Sand County Almanac* (New York: Oxford University Press, 1949), str. 201-226.

9. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, přel. D. F. Pears a B. F. McGuinness (London: Routledge & Kegan Paul, 1969), 6:421, str. 522. [Český překlad *Tractatus Logico-Philosophicus*, přel. Petr Glombíček, OIKOYMENH, Praha, 2007].
10. Leopold, str. 211.
11. René Dubos, *A God Within* (New York: Charles Scribner's Sons, 1972), str. 166-167.
12. Tamtéž, str. 40-41, 45.
13. Shepard a McKinley, str. 2.
14. Tamtéž, str. 4-5.
15. Leopold, str. 204.
16. Dubos, kap. 8.
17. John Stuart Mill, „Nature“, v *Collected Works* (Toronto: University of Toronto Press, 1969), 10, str. 398. Výraz charakterizuje Millovo hodnocení přírody.
18. Leopold, str. 223.
19. Shepard a McKinley, str. 10.
20. Clarence Darrow, *The Story of My Life* (New York: Charles Scribner's Sons, 1932), str. 417.
21. Charles Darwin, *The Descent of Man* (New York: D. Appleton & Co., 1895), str. 124-125. [Český překlad *O původu člověka*, přel. Josef Wolf a Zora Wolfová, Academia, Praha, 2006, str. 143-145.]